

СТРАТЕГІЯ ПОСТМОДЕРНОЇ ГРИ У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЮРІЯ ІЗДРИКА

У статті розглянуто поетичний доробок Юрія Іздрика, простежено характерні особливості стилю автора. Віднайдено основні приклади мовної гри в контексті поетики постмодерної української літератури.

Ключові слова: постмодернізм, мовна гра, текст

В статье рассматривается поэтическое наследие Юрия Издрыка, прослежено характерные особенности стиля автора. Найдены основные примеры языковой игры в контексте поэтики постмодерной украинской литературы.

Ключевые слова: постмодернизм, языковая игра, текст

In the article considers the poetic legacy of George Izdryk, traced the characteristics of the style of the author. Rediscovered basic examples of language play in the context of postmodern poetics Ukrainian literature

Keywords: postmodernism, language play, text

У статті пропонується дослідження стратегії постмодерністської гри у текстах українського письменника, який увійшов у літературний процес у 80-х рр. ХХ ст., – час розквіту постмодерної поетики. В контексті цієї літератури слід говорити про мовну гру як одну з її ключових ознак. Постмодерністська мовна гра має широке і вузьке тлумачення. Широке виходить з праць філософа Л.Вітгенштайна, з постулатів, викладених у книзі «Логіко-філософські трактати», а вузьке розуміння мовної гри відображено в концепції С.Нухова, яка базується на виявленні різновидів мовного жарту, що межують з іронією, каламбуром, параномазією, пародією, парадоксами, абсурдистськими гостротами.

Гра, зокрема мовна гра, у філософії постмодернізму трактується інакше, ніж в класичному дискурсі. Теоретичною основою для розбудови теорії мовної гри є концепції, розроблені, головним чином, в рамках французького постструктуралізму (Ж. Лакан, Ж. Дерріда, М. Фуко, Ж. Дельоз та ін.)

В епоху постмодернізму мовна гра сприймається і як умисне, спеціальне використання різних форм мовних одиниць з метою створення певних стилістичних засобів, і як єдиний спосіб нової інтерпретації та переосмислення мовної одиниці різних рівнів, починаючи від текстового.

Постмодернізм висуває в якості головного творчого принципу поєднання різних стилів і художніх програм, світоглядних моделей і мов культури. Світ розглядається як текст, як нескінченне перекодування і гра знаків, за межею яких не можна явити речі як вони є, істину саму по собі. Текст мислиться «інтертекстуально» як гра свідомих і несвідомих запозичень, цитат, кліше.

Вивчення мовної гри представниками логіко-філософських течій розглядається як зв'язок мови, розумової діяльності й реальності світу в логіко-семантичному аспекті. Мовна гра з таких позицій – це видання та виконання наказів, опис зовнішньої форми або розмірів об'єкта, інформування, міркування про події, висування та перевірка гіпотез, гра в театрі, розгадування загадок, розповідь кумедних історій. З іншого боку, можна розглядати постмодерністську гру як вияв різноманітних засобів, форм, жанрів, що сприяють у мові надмірному ефекту.

Художня практика постмодернізму передбачає, насамперед, мистецтво цитування, авторського монтажу фрагментів культурних текстів. Особистість автора проявляється в особливій манері мовної гри, яскравій імпровізації з приводу ключових, уже розроблених, сюжетів і образів. Приміром, мовна гра призводить до ситуації необмеженого числа значень одного і того ж твору. У ключі постмодернізму філософія відмовляється від традиційних претензій на чітко окреслену істину, перетворюючись на своєрідний генератор метафор.

Розглядаючи постмодерну поетику, помічаємо, що на перше місце серед її характерних особливостей ставлять іронію, яка, зрештою, є найсильнішим інструментом організації мовної гри. Саме в іронії превалює гра над сенсом, часто використовується іронічне перебільшення або ж зумисне заниження властивостей предметів, явищ чи характеристик особистості. Іронія – універсальний принцип мислення та творчості, що дає можливість різного рівня прочитання текстів.

Досліджуючи творчий доробок Юрія Іздрика, варто виокремлювати ремінісценції, риторичні фігури, автоцитації, основні різновиди мовних жанрів, що входять до складу іронії, а також принцип текстотворення, який актуалізує «ситуацію домовленості» між автором і читачем.

Юрій Іздрик у своїх поетичних збірках «Після прози», «Ю», «AB OUT» вдається до різних варіантів просторового розміщення вербального тексту на сторінках книги (шахматно чи по діагоналі, паралельно з класичним розташуванням). Графічна гра зі словом помітна переважно у назвах текстів, де наявні й цифрові значення, і залучення діакритичних знаків, написання українською та англійською мовами, однак трапляються лексеми інших мов або ж просто вигуки. Тож маємо: «ко(с)мічне», «нейрон-air», «три-5-надцять», «купалапапороть», «la babas del diablo», «r.e.f.rain», «рим-у-рим», «ти ж день!», «@скорбінка», «ім'я», «про/це/сор» та багато інших прикладів неочікуваних назв. Прийом експерименту з формою є одним із улюблених у Юрія Іздрика, який, зазвичай, робить верстку і дизайн власних книг.

При цьому слід говорити про гру на графічному рівні не лише в заголовках, а й у самому тілі досліджених текстів. Наприклад, «вер тай мо я ми лавер та й м», що дає змогу читачеві побачити і прочитати рядок по-різному. З одного боку, це може бути звернення до милої з проханням повертатися, а з іншого – транслітерація кирилицею фрази якоюсь іноземною мовою. Тут автор дає читачеві варіанти тлумачень.

Розкриваючи тему постмодерної гри, варто детальніше говорити про лексику поетичних текстів. Іздрік послуговується жаргонізмами, молодіжним сленгом, який завжди є доречним («зачекінилась в мозку крихітним міфом», «та що б не мутив там лукавий», «а літо взяло і звалило», «це місяць-фрік це місяць-крейзі»).

Вартим уваги стає вірш «meinkampf», де автор намагається вгадати «конструкцію пасток майбутнього». Так, Іздрік подає російську фразу українським транслітом. «Чюствуєшсібьякак? / Чюствуєсібьяхарашо» [5, 156]

Прикладом гри з частинами слова можна назвати вірш «7 ступенів свободи», де автор використовує частку фрі (free), утворюючи нові слова і значення, «мій приятель з фрітауна вважає, / що 25% free – те саме, / що й 25% freedom, а ненавпаки / (якщо лише 25% несвободи і справді – «навпаки»)… усі ці фрітауни й фрілансери, / д'юті-фріки-факи-корни…» [5, 179]

У текстах Юрія Іздрика часто зустрічаються звороти, за основу яких взято відомий вислів чи цитати з чужих літературних текстів, однак така інтертекстуальність приховується частковою зміною форми слова. Як приклад можемо навести таке:

«кличе маму миє раму» – з російської скоромовки «мама мила раму»),

«дух, що тіло рве і пре» – з «Вічного революціонера» Івана Франка: «дух, що тіло рве до бою»,

«хто тут принц а хто тут ниций» – роман Марка Твена, що російською звучить «Принц и ниций»,

«їсть і мертвих і живих» – з послання Тараса Шевченка «І мертвим, і живим…»),

«курці помирають радо» – із застереження Міністерства охорони здоров'я на пачках цигарок («курці помирають рано»),

«знак щасливого шансу нового потопу» – з Біблії,

«анна олію давно розлила» – з роману Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита».

Вправно застосовує Іздрік у своїх текстах іншомовні слова. При цьому варваризми не вбачаються такими, оскільки автор подає їх за правилами української граматики. Наприклад, «шифрунути демот і котика / брудершафнути з че і дуче / фраєрнути в компанії з запою / файєрнути в компанії з зірро» [5,30]

Юрій Іздрік пише тексти, граючись у метафорах у слова і звуки, щоб підсилити звукове значення, або ж, навпаки, підсилити лексичне значення з допомогою повторення звуків у словах. Приміром, «розсилає манливі маляви / і манну небесну», «клеюсь до тебе і сни наші склеюю», «у мережу що межує з мереживом…», «листя ласкаве –/ віяло літепла / витекла кава / і літо витекло», «вересневих вермеєрів веремія», «патові патію матові мати». А

також використання схожих звуків у тексті: «це – кара каїра / і радість каїра /... і крила ікара / ікра мандрагори», «м'ята прим'ята».

У Юрія Іздрика зустрічаємо гру з простором, тобто розміщенням тексту на друкованій сторінці. У вірші «доктор пі», де текст закінчуються членуванням слова «пі-і-і-і-і-існя / пі... пі... пі...», які ніби нагадали автору про особу лікаря з феноменальною пам'яттю, адже знав усі цифри в числі Пі, Іздрик подає у книзі 5 сторінок, всуціль заповнених цифрами числа Пі (3.1415926....)

У поетичних збірках також зустрічаємо варіації з діакритичними знаками. Вставляючи тире між слова, Іздрик робить великий уривок ритмізованої прози, що має назву «ти ж день!», фактично одним словом: «усі-злітались-на-бенкет-розуміючи-що-такий-день-(та- / ка-ніч)-трапляються-лише-раз-і-кожна-з-цих-любо- / вей-(пристрастей-бажань)-хапала-за-рукав-відводила- /вбік-гаряче-шепотіла-непристойності-хоча-про-які-не- /пристойності-могло-йтися-в-цій-ситуації...» [5, 190].

В іншому тексті автор поетичні рядки поділяє наприкінці скісною рисою, яка може мати різні функції і семантичне наповнення. В одному тексті, хоч в різних рядках, скісна риска допомагає в оформленні рим або ж довільному, ігровому членуванні слів.

... та піднявся Ісус із тісної кав'яр/ні
об'явився Господь у куші вогняно/му
а мене зберегли ріки із молочар/ні
тихий ангел у строї вогнетривко/му ... [5, 195].

Поезія Юрія Іздрика, яку сміливо можна вписати в дискурс постмодерної, відмежовується від традиційної лірики, хоч у збірках присутня також і традиційна римована поезія, поряд із ритмізованими нарисами і верлібрами. Досліджені поетичні тексти автора є тим полем, яке відкрите для тлумачень, гри форми і змісту. До прикладу, у вірші «сіль ікон» [5, 196] уже назва відсилає до текстів релігійного змісту, однак з варіантами тлумачення. Знаємо вислів «сіль землі» з Євангеліє, але автор перекодовує значення у своєму тексті. Однією із ключових постатей поетичного тексту є «просто легінь на ім'я дівоче Йона, / або юнка з хлопчачим іменем Йон». Знаємо, що Книга пророка Йони входить до книг малих пророків Старого Завіту. Юрій Іздрик десакралізує першопочаткове значення релігійного тексту через алузії, цитування пісні «Personal Jesus» (персональний Ісус. – К.Д.), яку виконує спільно з «Depeche Mode» один із членів гурту «Red Hot Chili Peppers», назва якого обігрується як звичайна страва.

«...нею-Йоною керує не голод і не жадоба помсти, а проста / любов до червоного, до simple red, а, може, навіть, до / simple mind, і коли simple red змішається із simple mind / на закіптюженій циганській пательні, і весь цей / пательний мікс зашкварчить, / зійде піною, / випустить пару, / а потім вгомониться / і лише попахуватиме гірковими хмарками red hot chili peppers...» [5, 198] (*simple red* – алузія на англійський поп і соул-гурт *Simply*

Red; Simply Mind – шотландський гурт, який серед синглів має пісню «Jesus» (Icyc – К.Д.); *red hot chili peppers* – алузія на гурт, один з учасників якого (John Frusciante) зіграв спільно з англійським гуртом *Depeche Mode* пісню «Personal Jesus»).

Поєднуючи у тексті «високу» і «низьку» лексику, піднесене та буденне, Юрій Іздрик демонструє, що постмодерна поетика цінна самим процесом творення, у якому помітна участь читача й автора. У текстах поєднуються жаргонізми, вульгаризми, варваризми, старослов'янізми, завдяки чому утворюється художньо-іронічне тло. «...а сам я вмовкаю, беручись за пурпурове / причастя (важко розмовляючи, жуючи), сказано бо: / не Enter оскверняє уста людини, а Esc...» [5, 199].

Такі приклади зниженої лексики зустрічаються у всіх поетичних збірках Юрія Іздрика, що є цілеспрямованим інтертекстуальним елементом зі своїм функціональним навантаженням, яке розкривається через контекст.

У літературних творах українського постмодерну спостерігається суцільний монтаж, цитування, колажування. У постмодерних поезіях Іздрика міжтекстовість стає не лише їх визначальною ознакою, а ніби демонстративно підкреслюється, як це видно у віршах. Розгляд структурної наповненості поетичного простору показує, що він містить цілий ряд різноманітних за своїм характером інтекстових внесень, які утворюють єдиний інтертекстуальний простір. Серед найбільш частотних у поетичних текстах Іздрика виокремлюються інтексти на релігійну тематику, літературного характеру, з області музики. А власне інтертекстуальність вибудовується на культурологічному коді – спільному для автора й читача.

Тож тексти Юрія Іздрика побудовані цілком у руслі постмодерної поетики з яскравими прикладами мовної гри. Автор, як бачимо, відмовляється від великих літер на початках рядків, розділових знаків, що притаманно класичній поезії, але в той же час може використовувати великі літери та діакритичні знаки для графічної гри в текстах. Іздрик дає читачеві простір для тлумачення текстів, де побудує повна анархія та розпорошеність, будує тексти, реконструюючи відомі фрази з літератури, Біблії, музики, що дозволяє читачеві віднаходити глибинні підтексти та неочікувані інтертексти.

1. *Вайнштейн О.Б.* Философские игры постмодернизма / О.Б. Вайнштейн // Апокриф, 1992. – №2. – С.12-31.
2. *Витгенштайн Л.* Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження. / Л. Вітгенштайн – К.: Основи, 1995. – 311 с.
3. *Деррида Ж.* О почтовой открытке / Ж. Деррида. – Минск: Современный литератор, 1999. – 831 с.
4. *Іздрик Ю.* АВ ОУТ / Іздрик. – Львів: Видавництво Старого Лева, 2014. – 232 с.
5. *Іздрик Ю.* Після прози / Іздрик. – Чернівці: Книги – ХХІ, Meridian Czernowitz, 2013. – 232 с.
6. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – М., – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
7. *Нухов С.* Языковая игра в словообразовании.: Автореф. дис. д. филол.н. – М., 1997. – 39 с.
8. *Переломова О.С.* Інтертекстуальність в українському художньому дискурсі: структурно-семантичний і стилістичний аспекти.: Автореф. дис. д. філол.н.. – К., 2010. – 34 с.